

ЕКОЛОГІЧНА СИМВОЛІКА ПРИРОДНИХ ЯВИЩ В АНГЛОМОВНОМУ БІБЛІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Жихарєва О. О.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто екологічну символіку природних явищ райдуги і роси в англomовному біблійному дискурсі. Райдуга стає символом заповіту Господа природі і людині, образно характеризуючи Його славу; роса представлена в численних контекстах, символізуючи майбутню перемогу, благословення, процвітання, силу оживлення і воскресіння, достаток, благодать Божу і життя як таке. Символіка природних явищ роси і райдуги маніфестується в англomовному біблійному дискурсі через систему образних порівнянь, відповідних біблійних тлумачень, а також завдяки символізації лексики в її контекстуальному вжитку.

Ключові слова: біблійний дискурс, екологічна символіка, природні явища, райдуга, роса.

This paper focuses on the ecological symbolism of natural phenomena such as rainbow and dew in English biblical discourse. Rainbow is used as a symbol of God's covenant to the world and human, figuratively describing His glory; dew is mentioned in numerous contexts, symbolizing a future victory, blessing, prosperity, strength of resurrection and revival, the grace of God and life as such. The symbolism of rainbow and dew as natural phenomena in English biblical discourse is revealed through the system of similes, respective biblical comments as well as lexical symbolism in its contextual usage.

Key words: biblical discourse, ecological symbolism, natural phenomena, rainbow, dew.

Біблія є пам'яткою культури, художнім твором, головною ідеєю якого – “розкриття природи Бога і природи людини” [30, с. 62], де значну роль відіграють образи як самої природи, так і природних явищ. Світ Біблії, насичений різноманітними образами, символів, тем, сюжетів, які взаємопов'язані між собою, сприяв формуванню біблійної символіки як “цілий світ ідей і образів, цілий організм, що ввібрав у себе безліч традицій. Вона має свою символіку, мову, структуру, які потребують поглибленого, духовного, проникливого підходу” [11, с. 42]. Сучасне мовознавство, яке приділяє значну увагу екологічній проблематиці в мові [7; 15; 19] і дискурсі [2; 16; 22], останнім часом, поряд із теологією і філософією, все більше звертається до вивчення Біблії, біблійних історій Старого Заповіту, багатих саме на екологічну проблематику, що є одним із каналів формування екологічної культури, екологічної етики й екологічної свідомості людства. З'явилися непоодинокі праці, присвячені проблематиці Біблії й екології, зокрема екологічного в Біблії [20], екології в Новому Заповіті [17; 28]. У новій, екологічній інтерпретації Біблії, що міститься в “Зеленій Біблії” (The Green Bible) [27], виданій у США у 2008 році, описи екологічно навантажених подій висвітлюються зеленим кольором. Ці біблійні епізоди стосуються шести зелених тем, які представлені в біблійній оповіді такими твердженнями: Бог створив усі речі і проголосив їх добрими (And it was good); Бог присутній у всьому, що було створено (Finding God); як ми піклуємося про природу, так природа піклується про нас (Connected to Creation); піклування про людство потребує захисту і відновлення того, що було створено (Creation Care as Justice); людський гріх шкодить тому, що було створено (The Full Impact of Sin); Земля і все, що на ній, є божим планом спокутування (The New Earth).

Виходячи з екологічної насиченості біблійного дискурсу і значущості відтворення образами-символами усвідомлення екологічних смислів, виражених в оповіді, досліджується символіка природних явищ в англomовному біблійному дискурсі в контексті його екологічності. Образи-символи [5], задіяні в біблійних нараціях, розкривають складні екологічні явища чи теми, що сприяють висвітленню специфіки екопоетики Біблії, **актуальної** для нашого дослідження.

З найдавніших часів єднання людини з природою спричинило виникнення цілої низки символів та архетипних образів, пов'язаних з природними явищами, рослинним і тваринним світом. Якщо в гуманітарних студіях символ досконало вивчався з позицій різних підходів, різноманітності його інтерпретацій і тлумачень: етнологічному (Ф. Боас, О. М. Веселовський, Є. М. Мелетинський, В. Тернер, Дж. Фрезер), лінгвoseміотичному (Н. В. Слухай), структурно-семіотичному (Р. Барт, У. Еко, М. Ю. Лотман) тощо, екологічний символізм біблійного дискурсу залишається ще мало дослідженим. У вітчизняному та російському мовознавстві чимало праць, присвячених мовній (Н. Слухай [18]) та фольклорній символіці (О. Яковлева [24; 25], Н. Пастух [12], Л. В. Домилівська [6]), словесним образам-символам (Т. Ю. Горчак [5]) і ширше, художньому символізму (О. П. Воробйова [4], О. Ф. Лосев [10]), з опорою на зарубіжні нейробіологічні студії (Т. Дікон [26]), а також біблійній символіці (Л. Л. Шевченко [23], Л. С. Цюпа [21]). Символіка визначається як найважливіший засіб “осмислення дійсності, а біблійна зокрема – це об'єктивування релігійних уявлень в образних структурах, які містять вказівку на їх зміст як нерозгорнутих знаків, символів. Символіка Біблії є закодованим позначенням надприродного, усвідомлення й переживання людиною вищих соціокультурних цінностей” [14, с. 84].

Ми відштовхуємося від визначень С. С. Аверинцева, де символ – це “образ, узятий в аспекті своєї знаковості, і знак, наділений невичерпною багатозначністю образу. Будь-який символ є образом, у якому завжди присутній певний смисл, злитий з образом” [1, с. 510], та В. І. Карасика, який зазначає, що художній символ – це “перцептивний образ, який характеризується смисловою глибиною, позначає ідею, яка володіє значною цінністю, що генерує нові смисли, допускає множинне тлумачення, відсилає до надчуттєвого досвіду” [8, с. 183]. У “Словнику біблійних образів” символ тлумачиться як образ, що “виражає дещо більше порівняно з буквальним смислом слова. Він несе більше смислове навантаження, ніж просто образне вираження. Як правило, символіка є невід'ємною частиною тієї чи іншої культури. Іншими словами, біблійні автори рідко створюють нові символи для вираження будь-якої думки” [30, с. 14]. Структура символу спрямована на те, щоб через певні явища передати цілісний образ світу [13, с. 188], тому зосередимося на тих виявах символізму, які визначають його екологічну роль в англomовному біблійному дискурсі.

Мета статті полягає у визначенні особливостей образів-символів природних явищ райдуги і роси в англomовному біблійному дискурсі з позицій їх екологічної значущості, що становить предмет нашого дослідження. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) уточнити поняття “екологічна символіка” стосовно біблійного дискурсу; 2) розкрити специфіку вживання образів-символів природних явищ у контексті англomовного біблійного дискурсу; 3) визначити їх роль у структуризації зазначеного біблійного екодискурсу. Об'єктом нашого дослідження є образи-символи природних явищ в англomовному біблійному дискурсі. Матеріалом дослідження слугує англomовна авторизована версія Біблії короля Якова [32].

Світ природи і природних явищ не залишається поза увагою Біблії, відіграючи важливу роль у розгортанні біблійних історій як компонентів екологічного дискурсу. Хоча в деяких біблійних нараціях природа виступає лише фоном для опису певних подій, у більшості історій природа є ключем для розуміння певної події, і відповідно сама Біблія підказує тлумачення символіки того чи іншого природного явища. У поетичних книгах Біблії природа часто метафоризується, персоніфікується, у притчах виступає об'єктом чи навіть суб'єктом оповіді, висвітлюючись у наративі відповідно до жанру і теми оповіді. Нерідко природа зображується як Божий інструмент для “забезпечення творіння необхідним і вродливим в історії народів та окремих людей” [30, с. 908]; якщо виявляється непослух з боку людини, то природні явища слугують Божою карою. Образи природи, природних явищ постійно переплітаються з проблематикою екології стосунків та екології людини.

Одним із перших природних явищ, описаних у книзі Буття [32], є райдуга – надзвичайно яскраве атмосферне явище, що відбувається внаслідок заломлення світлових променів у дощових краплях [29, с. 447]. Райдуга в Біблії з'являється після потопу, який знищив людство. Після такої трагедії Бог вирішив укласти заповіт між Ноем і всім живим на землі, де йшлося про те, що більше не буде потопу на Землі: “9. *And I, behold, I establish my covenant with you, and with your seed after you; 10. And with every living creature that is with you, of the fowl, of the cattle, and of every beast of the earth with you; from all that go out of the ark, to every beast of the earth*” (Gen 9: 9–10). Роль з'єднувальної ланки в оповіді відіграє райдуга, яка стала символом і знаком цього заповіту (*a token of a covenant*): “*I do set my bow in the cloud, and it shall be for a token of a covenant between me and the earth. 14. And it shall come to pass, when I bring a cloud over the earth, that the bow shall be seen in the cloud*” (Gen 9: 13–14). Словами “між мною і землею” (*between me and the earth*), завдячуючи природному явищу, стирається межа між небом і землею, розширюються просторові рамки світу, оскільки, незважаючи на хмари, райдугу буде видно з-за хмар (*the bow shall be seen in the cloud*).

Райдуга стає нагадуванням про те, що Бог встановив свій заповіт (*remember my covenant, remember the everlasting covenant*) і більше не буде вигубляти живі істоти водою: “15. *And I will remember my covenant, which is between me and you and every living creature of all flesh; and the waters shall no more become a flood to destroy all flesh. 16. And the bow shall be in the cloud; and I will look upon it, that I may remember the everlasting covenant between God and every living creature of all flesh that is upon the earth. 17. And God said unto Noah, This is the token of the covenant, which I have established between me and all flesh that is upon the earth*” (Gen 9: 15–17). “У такій якості вона слугує вираженням нових взаємних стосунків, установлених між людьми і їх Творцем” [30, с. 974]. Бог пам'ятає про нас, не забуває про нашу безпеку, тому і ми повинні наслідувати Його вчинки, не забуваючи про Нього. Щоразу, дивлячись на райдугу, треба пригадувати, наскільки милостивий Бог, який установив мир після такої жахливої катастрофи. Під час укладання заповіту Господь пригадав про кожну живу істоту, живе тіло на землі, підтверджуючи, наскільки важливим є для нього Його творіння.

У книзі пророка Єзекіїля райдуга є символом Господньої слави: “*As the appearance of the bow that is in the cloud in the day of rain, so was the appearance of the brightness round about. This was the appearance of the likeness of the glory of the LORD*” (Ezek 1: 28). Словесний образ райдуги створюється завдяки ретельно дібраній колірній гамі в зіставленні з коштовним камінням: *as the appearance of a sapphire stone* (на вигляд каменя сапфіру), *as the colour of amber* (як колір бурштину); вогнем: *as the appearance of fire round* (як вигляд вогню навколо) чи світлом: *brightness round about* (саяво навколо). Складається незвичне тло, на якому розгортається дія, що передає відчуття величності і загадковості. Таким чином, підкреслюється тісний зв'язок усього у природі, де різні об'єкти і явища корелюють з райдугою, створюючи ефект гармонії.

Порівняно з райдугою символіка *роси* представлена в більшій кількості контекстів. Так, стрижневим елементом оповіді про ізраїльського суддю Гедеона є вовняне руно, а відповідним доказом Божого знамення на ньому стало природне явище *випадання роси*. Ця оповідь складається з двох протилежних за змістом, але подібних за структурою частин, оскільки Гедеон хотів двічі отримати доказ того, що Господь допоможе йому в боротьбі з ворогами: “*And Gideon said unto God, If thou wilt save Israel by mine hand, as thou hast said*” (Judg 6: 36).

У першому фрагменті *роса* мала вкрити вовняне руно, а земля залишатися сухою: “37. *Behold, I will put a fleece of wool in the floor; and if the dew be on the fleece only, and it be dry upon all the earth beside, then shall I know that thou wilt save Israel by mine hand, as thou hast said. 38. And it was so: for he rose up early on the morrow, and thrust the fleece together, and wringed the dew out of the fleece, a bowl full of water*” (Judg 6: 37–38). Висловами *тоді я знатиму* (*then shall I know*), *врятуєш Ізраїль мою рукою* (*wilt save Israel by mine hand*), на всій землі буде сухо (*be dry*

upon all the earth beside) передається невпевненість Гедеона в отриманні Божого знамення, тому наступного дня Господнім доказом була чаша, наповнена росою (*a bowl full of water*), яка була вичавлена з вовняного руна.

У другій частині руно мало залишатися сухим, хоча по всій землі була роса: “39. *And Gideon said unto God, Let not thine anger be hot against me, and I will speak but this once: let me prove, I pray thee, but this once with the fleece; let it now be dry only upon the fleece, and upon all the ground let there be dew. 40. And God did so that night: for it was dry upon the fleece only, and there was dew on all the ground*” (Judg 6: 39–40). У цьому фрагменті передається сумнів, вагання, недовіра Гедеона до Божої допомоги, що маніфестується відповідними висловами: двічі Гедеон повторює фразу *but this once* (тільки цього разу), щоб не спровокувати гнів Божий, чемно звертаючись до Нього *Let not thine anger be hot against me* (нехай не запалиться твій гнів), ніби випробовуючи Творця. Господь, навпаки, зробив так, як бажав того Гедеон, ще раз доводячи, що не можна сумніватися в Господові (*And God did so that night*): по всій землі була роса, а руно залишалося сухим. Таким чином, роса стає знаменням підтвердження волі Божої стосовно Гедеонової перемоги. Для Господа немає нічого неможливого, оскільки Він керує своїм творінням і може змінювати закони природи.

Природне явище *роси*, виходячи зі словникової дефініції цієї лексеми, яка позначає щось вологе, свіже, чисте чи таке, що оновлює (*dew* – 2. Something moist, fresh, pure, or renewing [31]), у біблійному дискурсі реалізує значення “благословення”. Слово в такому значенні частіше трапляється у контекстах, пов’язаних із відступництвом ізраїльтян від Господа, бо тоді дощ і роса були чинниками відновлення всього живого, оскільки на землі панували голод і посуха. Звідси символічний дуалізм *роси* і *дощу*.

У книзі пророка Захарія зазначається, що він вустами Господа промовляє майбутнє благословення для обраного народу. Необхідним для його спасіння і достатку є плоди винограду (*vine shall give her fruit*), врожай землі (*the ground shall give her increase*) і роса з неба (*the heavens shall give their dew*). Тоді, проживаючи в достатку, ізраїльський та іудейський народи перестануть бути проклятими (*ye were a curse among the heathen – will I save you*) і матимуть благословення (*ye shall be a blessing*), оскільки зміцняться їх сили (метонімічно – руки): “12. *For the seed shall be prosperous; the vine shall give her fruit, and the ground shall give her increase, and the heavens shall give their dew; and I will cause the remnant of this people to possess all these things. 13. And it shall come to pass, that as ye were a curse among the heathen, O house of Judah, and house of Israel; so will I save you, and ye shall be a blessing: fear not, but let your hands be strong*” (Zech 8: 12–13). І тут роса, що породжується небесами, стає “символом Божого благословення і процвітання народу” [3].

В оповіді про пророка Ілію, де зазначено, що єдиний Бог Ізраїлю розпоряджається природними явищами, словами з вуст пророка, якими керував Господь, було проголошено, що на землі не буде ані роси, ані дощу: “*And Elijah the Tishbite, who was of the inhabitants of Gilead, said unto Ahab, As the LORD God of Israel liveth, before whom I stand, there shall not be dew nor rain these years, but according to my word*” (1 Kings 17: 1). Унаслідок цього: вичерпався струмок Керіт, з якого брав воду пророк Ілія “*And it came to pass after a while, that the brook dried up, because there had been no rain in the land*” (1 Kings 17: 7), настав сильний голод “*there was a sore famine in Samaria*” (1 Kings 18: 2), висохла трава “*peradventure we may find grass to save the horses and mules alive, that we lose not all the beasts*” (1 Kings 18: 5), тому, коли пішов дощ і з’явилася роса, це стало для всіх благословенням, оскільки живим залишилося все живе на землі.

Образ роси є символом сили, що живить і воскрешає [3] у книзі пророка Ісаї: “*Thy dead men shall live, together with my dead body shall they arise. Awake and sing, ye that dwell in dust: for thy dew is as the dew of herbs, and the earth shall cast out the dead*” (Isaiah 26:19), оскільки

Господь дає сили подібно до того, як роса живить під час спеки: *"I will take my rest, and I will consider in my dwelling place like a clear heat upon herbs, and like a cloud of dew in the heat of harvest"* (Isa 18: 4). Роса є одним з елементів природного світу, який дозволяє рослинам відійти від спеки чи посухи (*thy dew is as the dew of herbs*), тому Господь і є тією "чудотворною росою" воскреслих [9], коли померлі оживуть (*thy dead men shall live*) і мертві піднімуться (*dead body shall they arise*).

Дощ і роса були життєво важливими для ізраїльського народу, інакше земля не давала б плоду, а їх відсутність уважалися Божим прокляттям чи покаранням, коли: небо затягується і не дає роси (*the heaven is stayed from dew*), земля не дає своїх плодів (*the earth is stayed from her fruit*), тому що Бог накликав посуху на землю (*called for a drought upon the land*). Наприклад: *"10. Therefore the heaven over you is stayed from dew, and the earth is stayed from her fruit. 11. And I called for a drought upon the land, and upon the mountains, and upon the corn, and upon the new wine, and upon the oil, and upon that which the ground bringeth forth, and upon men, and upon cattle, and upon all the labour of the hands"* (Наг 1: 10–11). У цьому фрагменті чітко визначається природний баланс: якщо земля не зволожилася росою – не зріє врожай, немає врожаю – панує голод, звідси, якщо порушується гармонія – настає катастрофа.

У благословенні Мойсея книги Повторення Закону зазначено, що для землі та гарного врожаю необхідні дві речі: по-перше, дари з неба, тобто дощ (*the precious things of heaven*), роса (*for the dew*) і підземні води (*for the deep that coucheth beneath*): *"Blessed of the LORD be his land, for the precious things of heaven, for the dew, and for the deep that coucheth beneath"* (Deut 33: 13); по-друге, сонце – для врожаю, місяць – для цінних речей: *"And for the precious fruits brought forth by the sun, and for the precious things put forth by the moon"* (Deut 33: 14). Роса небесна (*the dew of heaven*) і відповідно гарний урожай були також одним із благословень патріарха Ісаака: *"27. blessed him, and said, See, the smell of my son is as the smell of a field which the LORD hath blessed: 28. Therefore God give thee of the dew of heaven, and the fatness of the earth"* (Gen 27: 27–28); і навпаки, відсутність благословення означало, що не буде родючої землі і роси з неба: *"39. And Isaac his father answered and said unto him, Behold, thy dwelling shall be the fatness of the earth, and of the dew of heaven from above"* (Gen 27: 39). Таким чином, можемо вважати, що роса є не тільки символом благословення, а й достатку. Звідси, роса стала символом "духовних благословень Божих", а її відсутність "символом прокляття Божого" [3].

У відомій оповіді про годування людей у пустелі манною небесною теж підкреслюється значущість Божого благословення росою. Манна з'явилася вранці з росою, і коли вона зійшла, на поверхні пустельної землі залишилися дрібні крупинки, схожі на паморозь: *"and in the morning the dew lay round about the host. 14. And when the dew that lay was gone up, behold, upon the face of the wilderness there lay a small round thing, as small as the hoar frost on the ground"* (Ex 16: 13–14). Те, що це благословення Боже, зазначено в попередньому вірші, коли Господь промовляє до Мойсея, що Він даватиме дощем хліб із неба, щоб годувати людей: *"4. Then said the LORD unto Moses, Behold, I will rain bread from heaven for you; and the people shall go out and gather a certain rate every day, that I may prove them, whether they will walk in my law, or no"* (Ex 16: 4), а у книзі Числа манна порівнюється з насінням коріандру, кольору коштовного каміння бделія (бделій – будь-яке дорогоцінне каміння чи перлина [29, с. 61]): *"7. And the manna was as coriander seed, and the colour thereof as the colour of bdellium. 9. And when the dew fell upon the camp in the night, the manna fell upon it"* (Num 11: 7, 9). Тут роса стала знаком "присутності Бога перед народом єврейським, милістю та матеріальним символом благодаті Божої" [3].

У книзі Вихід зазначено, що манна, яка випала з росою, була хлібом від Бога: *"It is manna: for they wist not what it was. And Moses said unto them, This is the bread which the LORD hath given you to eat"* (Ex 16: 15). Звідси роса асоціюється з життям, насиченням ізраїльського народу силою, оскільки сам Бог буде росою для нього: *"I will be as the dew unto Israel: he shall grow"*

as the lily, and cast forth his roots as Lebanon” (Hos 14: 5). Вислів “Я буду росою для Ізраїля” (*I will be as the dew unto Israel*) “прирівнюється за значенням до таких богословських термінів, як “сутність”, “внутрішній зміст”, “дух життя”” [3]. Отже, вибудовується такий ланцюжок: роса – манна – хліб, де роса є символом життя за умови гармонійних стосунків із Богом. У книзі пророка Осії зазначено, що тільки єдиний Господь є спасінням Ізраїлю, його росою (*as the dew unto Israel*), яка дає життя всьому живому, а віра в Нього допоможе розквітнути його народу (*grow as the lily*) і пустити своє коріння (*cast forth his roots as Lebanon*).

Про повагу до природних явищ (дощу, роси) йдеться й у пісні Мойсея, де вони порівнюються з наукою та мовою, життєво важливими для людини, так само як дощ і роса для зелені та трави: наука – дощ, мова – роса. Пор.: “*My doctrine shall drop as the rain, my speech shall distil as the dew, as the small rain upon the tender herb, and as the showers upon the grass*” (Deut 32: 2). Природа розквітає від дощу і роси, а людина збагачує свої знання за допомогою мови.

У Пісні про лука цар Давид використовує образ роси, проклинаючи гори Гілбоавські, де загинув його син і цар Саул. Його прокльони в тому, щоб гори втрадили Боже благословення, не зрошуючись росою і дощем, і відповідно були знищені, як його син і цар Саул: “*Ye mountains of Gilboa, let there be no dew, neither let there be rain, upon you, nor fields of offerings*” (2 Sam 1: 21). Без Божого благословення земля не матиме гарного врожаю, бо не буде зрошуватися небесною росою, і настане посуха.

Цікаво, що символіка роси є винятково старозаповітною, у Новому Заповіті цього символу немає, тому роса вважається важливим біблійним месіанським образом [3].

Образи природних явищ роси і райдуги, що досліджувалися в англомовному біблійному дискурсі, з одного боку, представлені як предметні, а з другого, з розгортанням біблійної оповіді, стає зрозумілим, що повною мірою їх можна досягнути лише на символічному рівні. Образність та символіка роси і райдуги в англомовному біблійному дискурсі асоціюється не лише з їх фізичною природою, але і з духовним сприйняттям. Це забезпечується комплексом мовно-стилістичних засобів, які включають образні порівняння, відповідними біблійними тлумаченнями та лексикою, що набуває символічності. Райдуга стає символом і знаком заповіді Господа, а в іншому контексті образно характеризує славу Господа; роса представлена в численних контекстах, символізуючи перемогу, благословення, процвітання, силу оживлення і воскресіння, достаток, благодать Божу і життя.

Екологічна символіка природних явищ свідчить про значущість для біблійного екодискурсу природного балансу, необхідного для відновлення життя і гармонії у стосунках людини з Богом, що сповнює Його творіння життям.

Перспективу подальшого дослідження біблійної екопоетики вбачаємо в розкритті когнітивних механізмів формування екоконцептів як ментальних репрезентацій цінностей, втілених у біблійному дискурсі.

Література

1. Аверинцев С. С. Символ / С. С. Аверинцев // *Философский словарь* [Под ред. И. Т. Фролова], 7-е изд. – М. : Изд-во “Республика”, 2001. – С. 510–511.
2. Бабире О. В. Стилистичні засоби як аргументативні прийоми в англомовному екологічному дискурсі / О. В. Бабире // *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. – К. : Логос, 2011. – С. 51–56.
3. Васин А. В., протоиерей. Подобно росе? Образ росы в масоретском тексте Пс. 109(110):3 и его мессиянская значимость на основе библейского текста и богослужебной литературы Православной Церкви / А. В. Васин // *Скрижали*. – Минск : Ковчег, 2011. – Вып. 1. – С. 120–142. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://luhot.ru/uploads/Скрижали-1/Vasin%202.pdf>
4. Воробйова О. П. *Равлик і метелик у вирі буття: когнітивні аспекти художнього символізму* / О. П. Воробйова // *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. – 2011. – Т.14, № 1. – С. 25–34.

5. Горчак Т. Ю. Словесний образ-символ в американській поезії ХХ століття: когнітивно-семіотичний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "германські мови" / Т. Ю. Горчак. – К., 2009. – 20 с.
6. Домилівська Л. В. Фольклорна символіка у філологічній концепції М. Максимовича / Л. В. Домилівська // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – 2012. – Вип. 25. – С. 37–43.
7. Ионова С. В. К вопросу о признаках экологичности текстовой коммуникации / С.В. Ионова // Вестник Волгогр. гос. ун-та. – 2011. – Сер. 2: Языкознание. – № 1 (13). – С. 190–197.
8. Карасик В. И. Языковая матрица культуры / Владимир Ильич Карасик. – М. : ГНОЗИС, 2013. – 320 с.
9. Лопухин А. П. Толковая Библия, или комментарий на все книги Святого Писания Ветхого и Нового Завета / Александр Павлович Лопухин. [Второе изд.] – Стокгольм : Институт перевода Библии, 1987. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.lopbible.narod.ru/index.htm>
10. Лосев А. Ф. Символ и художественное творчество / Алексей Федорович Лосев // Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. – М., 1971. – Т. XXX, Вып. 1. – С. 3 – 13.
11. Мень А., протоиерей. Исагогика / Александр Мень. – М.: Фонд имени Александра Меня, 2003. – 631 с.
12. Пастух Н. Тваринна образно-символічна система українського фольклору / Н. Пастух // *Studia methodologica*. – 2002. – Вип. 10. – С. 80–82.
13. Первушина Н. А. Феномен символа: концептуальные проблемы исследования / Н. А. Первушина // Вестник ТГПУ. – 2011. – № 11(113). – С. 187–191.
14. Решетняк О. О. Біблійніми як один із засобів створення архетипної символіки апокаліптичної біблійної образності / О. О. Решетняк // *Science and Education a New Dimension. Phylology*. – 2013. – Vol. 4. – С. 84–87.
15. Руделев В. Г. Проблемы экологии современного русского языка. Задачи и трудности их скорейшего разрешения / В. Г. Руделев // Экология языка и речи: материалы Междунар. науч. конф. (17-18 ноября 2011 г.) / отв. ред. А. С. Щербак. – Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2012. – С. 15–18.
16. Руденко Н. Экологические лингвоконцепты в поэтическом дискурсе: переводческий аспект / Н. Руденко // Науковий Вісник Херсонськ. держ. ун-ту. Серія "Лінгвістика". Зб. наук. праць. – Херсон : Вид-во ХДУ. – 2010. – Вип. X. – С. 65–68.
17. Рыкунова И. Ю. Экологичность новозаветной притчи (на примере евангельской притчи о милосердном самарянине) / И. Ю. Рыкунова // Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве. – Волгоград : Изд-во ВГСПУ "Перемена", 2013. – С. 243–247.
18. Слухай Н. Лингвистика сферы сакрального: русская культурно-языковая традиция / Н. Слухай // *Біблія і культура*. – 2008. – № 10. – С. 116–123.
19. Соллогуб Н. Экология. Человек. Слово. [Монография]. – 2009. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.proza.ru/2009/12/06/116>
20. Хрибар С. Ф. Экологическое в Библии. Формы религиозно-экологического мировоззрения. [Учебно-методическое пособие]. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 2003. – 96 с. – [Электронный ресурс]. Режим доступа:
21. Цюпа Л. С. Мова символів та її значення у Святому Письмі та літургійних текстах / Л. С. Цюпа // Наукові записки Національного ун-ту "Острозька академія". Серія "Історичне релігієзнавство". – 2014. – Вип. 10. – С. 152–160.
22. Шамне Н. Л. Речевая агрессия как нарушение экологичности политического дискурса / Н. Л. Шамне, А. В. Карянин // Вестник Волгогр. гос. ун-та. Серія 2. Языкознание. – 2011. – № 1 (13). – С. 204–208.

23. Шевченко Л. Л. Біблійна символіка. Лінгвістичний аспект / Л. Л. Шевченко // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – 2005. – Вип. 11. – С. 19–24.
24. Яковлева О. Аналіз фольклорних символів: до проблеми вибору методів / О. Яковлева // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. – 2009. – Вип. 47. – С. 125–132.
25. Яковлева О. Слова-символи і архетипи у фольклорному тексті / О. Яковлева // Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження і засіб навчання мови: зб. наук. доповідей. – Полтава : Освіта. – 2007. – Т. 2. – С. 272–277. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4968/1/КОНФ.272-277.pdf>
26. Deacon T. The aesthetic faculty / T. Deacon // The Artful Mind: Cognitive Science and the Riddle of Human Creativity: [ed. Mark Turner]. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – P. 21–53.
27. The Green Bible. Understand the Bible's Powerful Message for the Earth. – San Francisco : HarperCollins Publishers, 2008. – 1312 p.
28. Zebre G. Ecology according to the New Testament / G. Zebre // Direction. – 1992. – Vol. 21, No. 2. – P. 15–26. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.directionjournal.org/21/2/ecology-according-to-new-testament.html>

Довідники

29. Никифор Архимандрит. Популярная библейская энциклопедия / Архимандрит Никифор. – М. : Вече, 2012. – 656 с.
30. Словарь библейских образов / Под ред. Л. Райкен, Дж. Уилхойт, Т. Лонгман. – СПб. : Библия для всех, 2008. – 1423 с.
31. American Heritage Dictionary of the English Language. Fourth Edition. – Boston : Houghton Mifflin Company, 2009. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.thefreedictionary.com>

Джерела ілюстративного матеріалу

32. The Holy Bible. King James Version. – N.Y. : Ivy Books, 1991. – 1112 p.